

Otto Voigt *

WSPÓŁZAWODNICTWO I RUCH RACJONALIZATORSKI
W NIEMIECKIEJ REPUBLICE DEMOKRATYCZNEJ **

Niemiecka Republika Demokratyczna wkroczyła w połowie lat siedemdziesiątych w nową fazę rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego będącą etapem stopniowego przejścia do komunizmu¹. Ta orientacja strategiczna dla NRD uchwalona na IX Zjeździe SED w maju 1976 r. może być zrealizowana tylko poprzez aktywność ludzi pracy.

Rewolucja socjalistyczna w NRD, tak jak i we wszystkich innych krajach socjalistycznych, udowodniła w sposób przekonujący słuszność teorii Marksa, że w procesie postępujących zmian społecznych, a przede wszystkim zmian stosunków produkcyjnych, zmieniają się także i sami ludzie². Istotnym kryterium stopnia dojrzałości socjalistycznych stosunków produkcji jest więc — zgodnie z powyższym — osiągnięty stan aktywności twórczej oraz masowa inicjatywa ludzi pracy i kolektywów pracowników na bazie koleżeńskej współpracy i wzajemnej pomocy w walce o wysoką wydajność pracy oraz rozwój osobowości każdego człowieka.

Twórcze, aktywne i świadome działanie jest wynikiem identyfikowania się kolektywów pracowniczych z celami rozwoju społeczeństwa. Wraz z utworzeniem rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego identyfikacja ta osiąga wysoki stopień dojrzałości. Znajduje to przekonujący wyraz we współzawodnictwie socjalistycznym i w ruchu racjonalizatorskim, które to stanowią niezbędne cechy nowego typu stosunków międzyludzkich w procesie ich świadomej i dobrowolnej pracy dla dobra społeczeństwa. Współzawodnictwo socjalistyczne jest poza tym, i przede wszystkim, najistotniejszą formą demokracji socjalistycznej w zakładach oraz

* Dr filozofii, doc. w Zakładzie Socjologii Uniwersytetu im. Martina Luthera w Halle-Wittenberg.

** Tłumaczenia dokonała B. Gliwińska.

¹ Por. *Sprawozdanie Komitetu Centralnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec na IX Zjeździe SED*, Berlin 1976, s. 6.

² Por. K. Marks, *Thesen über Feuerbach*, [w:] K. Marks, F. Engels, *Werke*, t. 3, Berlin 1958, s. 533—534.

kombinatach. Funkcjonowanie pracowników w charakterze współwłaścicieli i realizowanie obiektywnych interesów klasy robotniczej zachodzi w socjalistycznym zakładzie pracy, szczególnie w sferze produkcji. Tak więc socjalistyczny zakład produkcji staje się instytucją zarówno produkcyjną, ekonomiczno-techniczną, jak i społeczną, tzn. spełnia on z jednej strony funkcję kształtującą społeczeństwo, a z drugiej strony kształtującą kolektywność i osobowość ludzi pracy. Funkcje te kierownictwo socjalistycznych zakładów pracy może realizować najlepiej i najefektywniej wykorzystując jako instrument wiodący socjalistyczne współzawodnictwo pracy i organizując je wspólnie z pracownikami. Partia klasy robotniczej, Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec (SED), od początku kierowała swoją uwagę na ruch współzawodnictwa socjalistycznego przede wszystkim dlatego, że stanowi on ważny czynnik społeczny w szybkiej budowie socjalistycznego i komunistycznego społeczeństwa. W programie SED napisano: „SED wyraża swoje poparcie socjalistycznemu współzawodnictwu pracy jako wyrazowi twórczego udziału mas pracujących w dziele budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. Uosabia ono w wysokim stopniu wiodącą rolę klasy robotniczej i jej odpowiedzialność za wszechstronne umacnianie socjalistycznego państwa. Współzawodnictwo socjalistyczne nastawione jest na wypełnianie i przekraczanie narodowych planów gospodarczych, które mają decydujące znaczenie dla polepszenia warunków pracy i życia oraz efektywności produkcji”³.

1. ZWIĄZEK SOCJALISTYCZNEJ WSPÓLNOTY PRACY I WSPÓŁZAWODNICTWA

Proces powstawania socjalistycznego współzawodnictwa pracy jest ściśle związany z pewną kategorią, która zajmuje decydujące miejsce we współżyciu ludzi w ustroju socjalistycznym, a mianowicie z socjalistyczną kolektywnością. Jak wiadomo, socjalistyczne współzawodnictwo pracy wyraża nowy stosunek członków społeczeństwa socjalistycznego do pracy. Ten nowy stosunek do pracy wynika z socjalistycznych stosunków własności środków produkcji. Praca w socjalizmie, będąca źródłem bogactwa społecznego i stanowiąca decydującą sferę rozwoju osobowości, przynosi również pracownikom głębokie zadowolenie z faktu, że wnoszą korzyści dla społeczeństwa. Dopiero w warunkach socjalistycznych „masy otrzymują prawdziwą możliwość rozwijania przedsiębiorczości, współzawodnictwa i śmiałych inicjatyw”⁴. Marksistowsko-leninowska socjolo-

³ *Program SED*, Berlin 1976, s. 35–36.

⁴ W. I. Lenin, *Wie soll man den Wettbewerb organisieren?* [w:] *Werke*, t. 26, Berlin 1961, s. 405.

gia utrzymuje, że charakter pracy jest podstawowym czynnikiem determinującym stosunek człowieka do pracy⁵. W pojęciu charakteru pracy wyrażona jest „dialektyczna jedność treści i społecznych form pracy”.

Z braku możliwości zajęcia się tu bliżej poszczególnymi aspektami charakteru pracy należy jednak podkreślić, że społeczno-ekonomiczna istota pracy, treść i formy kooperacji pracy nie mogą być oddzielone od socjalistycznego współzawodnictwa i ruchu racjonalizatorskiego. Jakość stosunków między ludźmi oraz poszczególnymi grupami roboczymi w procesie pracy przejawia się przede wszystkim w społecznej formie kooperacji pracy. Jeżeli odpowiada wyobrażeniu o socjalistycznych celach i zachowaniach, wówczas stosunki te wyrażają socjalistyczną kolektywność. Praca jest świadomą, twórczą działalnością w ramach kolektywów roboczych, badawczych i kierowniczych mającą na celu planowe i efektywne rozwiązanie zadań społecznych związanych z ekonomicznym, naukowo-technicznym i społecznym postępem⁶.

Socjalistyczna praca zespołowa jako „prawidłowy wynik rozwoju socjalistycznych stosunków produkcji, nowoczesnych sił wytwórczych i socjalistycznej świadomości ludzi pracy” jest możliwa tylko w ramach socjalistycznego współzawodnictwa pracy⁷. Jeżeli nawet tendencja do pracy zespołowej jest charakterystyczna dla działalności naukowej i technicznej to dopiero w socjalistycznej pracy zespołowej przewyciężona została typowa dla kapitalizmu rywalizacja i konkurencja. Dopiero tutaj mogą w pełni uwidocznąć się zdolności jednostek i kolektywów, zwielokrotnić ich siły, ponieważ we wspólnym działaniu stapiają się najbardziej wartościowe idee wszystkich członków kolektywu. Dzięki temu stają się możliwe do osiągnięcia optymalne rozwiązania zadań w konkretnej sytuacji. Wynika z tego, że socjalistyczne współzawodnictwo pracy stanowi „obiektywną kategorię socjalistycznego sposobu pracy”⁸, oraz naturalne i prawidłowe zjawisko nowych stosunków społecznych. Nie przebiega ono spontanicznie, lecz zgodnie z jego wewnętrznymi i uznanymi prawidłowościami jest organizowane oraz kierowane w sposób świadomy i planowy. We współzawodnictwie odzwierciedla się pozycja każdego pracownika, jego stosunek do współobywateli i społeczeństwa. Ogólną podstawą do tego jest charakter produkcji społecznej polegający na podziale pracy i kooperacji. Właśnie kooperacja jest tym czynnikiem, który stawia pracownika w sposób najbardziej bezpośredni w określonej relacji ze współ-

⁵ Por. *Grundlagen der marxistisch-leninistischen Soziologie*, Berlin 1977, s. 234, 295—298.

⁶ Por. *Wörterbuch der marxistisch-leninistischen Soziologie*, Berlin 1977, s. 204.

⁷ *Ibidem*.

⁸ W. I. Fjedenin, *Sozialismus und Wettbewerb*, Berlin 1972, s. 15.

obywatelami. Marks powiedział na ten temat: „Forma pracy wielu ludzi, pracujących planowo w tym samym lub różnych, ale powiązanych ze sobą procesach produkcji razem lub obok siebie, nosi nazwę kooperacji”⁹, a dalej mówił „o społecznej potencji siły, która rozwija się, jeżeli wiele rąk współpracuje przy tej samej, niepodzielnej operacji”. Zauważył też, że „Abstrahując od nowej potęgi sił, która wynika z połączenia wielu sił w jedną siłę wspólną, sam kontakt przy większości prac produkcyjnych wytwarza rywalizację i stymuluje własne siły żywotne [...] które zwiększają indywidualną wydajność jednostki”.

W kooperacyjnym procesie pracy tkwią także podstawy współzawodnictwa między poszczególnymi pracownikami. W procesie socjalistycznej kooperacji pracy współzawodnictwo stało się formą twórczości ludzi, która wywiera wpływ na wszystkie aspekty życia społecznego, przede wszystkim na gospodarkę i rozwój socjalistycznej osobowości. Aktywnie uczestniczyć we współzawodnictwie to przede wszystkim wykorzystywać wszystkie możliwości, aby uzyskać najwyższą wydajność pracy, w sposób ciągły poprawiać jakość produktów, a zwłaszcza poziom techniczny, ich funkcjonalność i trwałość. Należy lepiej wykorzystywać środki produkcji, strzec i pomnażać własność narodu, racjonalnie wykorzystywać surowce, materiały, paliwa i energię elektryczną, opierać działanie na zasadzie oszczędności, dążyć do lepszej budowy inwestycji i szybszego uruchamiania obiektów produkcyjnych, osiągać poprawę w transporcie, usługach i naprawach oraz — optymalnie wykorzystywać czas pracy.

Socjalistyczne współzawodnictwo pracy jako wypróbowana metoda osiągania wyższych wskaźników pracy jest jednocześnie jedną z najwyższych form demokracji w społeczeństwie socjalistycznym. Stanowi ono potwierdzenie wysiłków pracowników w przejmowaniu odpowiedzialności za kierowanie sprawami społecznymi. We współzawodnictwie łączy się aktywność w pracy z aktywnością polityczną i to daje podstawę dla wysokiej świadomości socjalistycznej z jej nowymi cechami właściwymi człowiekowi jako budowniczemu socjalizmu i komunizmu. Socjalistyczny charakter pracy, który manifestuje się głównie w rozwoju socjalistycznej pracy zespołowej, wpływa na powstawanie potrzeby koleżeńskiej współpracy, wzajemnej pomocy, przejmowania odpowiedzialności, politycznego zaangażowania, zdobywania wyższych kwalifikacji. W socjalistycznej pracy zespołowej zbierane są doświadczenia, rozwijane zdolności i cechy charakteru, które determinują także stosunki międzyludzkie w innych dziedzinach życia społecznego.

⁹ K. Marks, *Das Kapital*, [w:] K. Marks, F. Engels, *Werke*, t. 23, Berlin 1962, s. 344, 345.

Założenia socjalistycznego współzawodnictwa pracy jako inicjatywy mas pracujących polegają na tym¹⁰, że:

1. Społeczeństwo socjalistyczne rozszerza zasadę kooperacji na poziom ogólnospołeczny,
2. Społeczeństwo socjalistyczne wymaga i umożliwia wszechstronny udział pracowników w kierowaniu i planowaniu gospodarką narodową,
3. Socjalistyczne społeczeństwo stawia sobie za główny cel ukształtowanie socjalistycznej osobowości.

Współzawodnictwo pracy stanowi więc potężną siłę napędową rozwoju społeczeństwa socjalistycznego. Jest ono podstawową formą i metodą socjalistycznej pracy. Pozwala odkrywać niewyczerpane rezerwy sił socjalizmu, zawarte w samych pracownikach. Współzawodnictwo socjalistyczne dzięki udziałowi pracujących w jego planowaniu i kierowaniu oraz dzięki temu, że nie odbywa się w izolacji od innych procesów społecznych, wykracza poza rozwiązywanie bezpośrednich zadań produkcyjnych. Przyczynia się ono w decydujący sposób do rozwoju socjalistycznej osobowości przede wszystkim dlatego, że stanowi wyraz zgodności interesów osobistych i społecznych. Socjalizm pozwala na odkrywanie nowych możliwości rozwoju twórczych inicjatyw oraz szbkiego wzrostu indywidualnych zdolności i talentów na skalę masową. Poza tym w warunkach socjalistycznych istnieje zawsze więcej możliwości rozwoju indywidualnych zdolności, niż mogą być one w pełni wykorzystane przez poszczególne jednostki. Socjalizm tworzy jednak również ludzi nowego typu, którzy są zdolni do organizowania kolektywów, kierowania pracą, stymulowania indywidualnych inicjatyw i twórczej energii w celu zespołowego rozwiązywania otrzymanych zadań. „Wszystkim członkom społeczeństwa otwiera (socjalizm — O. V.) możliwość rozwoju zdolności twórczych, zdobywania wysokiego stopnia wiedzy, wykorzystywania w sposób aktywny demokratycznych praw i swobód dla rozwoju społeczeństwa i wszechstronnego rozwijania własnej osobowości”¹¹. Dlatego właśnie SED popiera „socjalistyczne współzawodnictwo pracy jako wyraz twórczego udziału mas pracujących w kształtowaniu rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. W nim ucieleśniona jest wiodąca rola klasy robotniczej i jej rosnąca odpowiedzialność za wszechstronne umacnianie socjalistycznego państwa”¹².

¹⁰ Por. R. Stollberg, *Arbeitssoziologie*, cz. III, *Lehrbrief Sektion Wirtschaftswissenschaften der MUL*, Halle 1973, s. 23—24.

¹¹ *Program SED*, s. 8.

¹² *Ibidem*, s. 35—36.

2. NAJWAŻNIEJSZE ETAPY ROZWOJU SOCJALISTYCZNEGO WSPÓŁZAWODNICTWA PRACY I RUCHU RACJONALIZATORSKIEGO W NRD

Historia odbudowy w NRD zna wiele wybitnych inicjatyw pracy. W roku 1945, bezpośrednio po rozbiciu hitlerowskiego faszyzmu przez Armię Radziecką, aktywiści „pierwszej godziny”, wypróbowani antyfaszyści, rozpoczęli tworzenie materialnych i duchowych podstaw do planowej odbudowy gospodarki narodowej kierując się przeświadczeniem, że jest to możliwe tylko dzięki świadomej pracy związanej w owym okresie z osobistymi wyrzeczeniami i ofiarami. Na obszarze NRD dokonał się „pod kierownictwem Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec podstawowy zwrot w historii narodu niemieckiego, zwrot ku socjalizmowi”¹³. Utworzona została polityczna władza klasy robotniczej w ścisłym sojuszu z chłopami i innymi pracującymi. Dzięki rewolucyjnemu przeobrażeniu stosunków własnościowych w odniesieniu do najważniejszych środków produkcji wola i dążenia ludzi pracy do jasnej, pokojowej i bezpiecznej przyszłości otrzymały trwałą podstawę. Wyzwoliło to z kolei różnorodne inicjatywy w celu zwiększenia stojącej wówczas na bardzo niskim poziomie wydajności pracy.

W. I. Lenin w podobnej sytuacji w 1919 r. napisał: „My wszyscy znamy bardzo dobrze główne przyczyny spadku wydajności pracy [...] Ruiny i zubożenie, zgorzknienie i znużenie wywołane przez wojnę imperialistyczną, choroby i niedożywienie. To ostatnie zajmuje z racji swojej ważności pierwsze miejsce. Głód, to jest ta przyczyna. Aby jednak zlikwidować głód, konieczny jest wzrost wydajności produkcji zarówno w rolnictwie, jak i w komunikacji i przemyśle. Powstaje więc tu swego rodzaju circulus vitiosus: aby podnieść wydajność produkcji, trzeba uratować się od głodu, aby ratować się od głodu, trzeba podnieść wydajność produkcji. Jak wiadomo, tego rodzaju sprzeczności rozwiązuje się w praktyce przez przerwanie tego circulus vitiosus dzięki zmianie nastroju mas, dzięki heroicznej inicjatywie poszczególnych grup, które w ramach takiego zwrotu nierzadko odgrywają decydującą rolę”¹⁴.

Zwrot ten rozpoczął się w Rosji Radzieckiej socjalistycznym współzawodnictwem pracy w postaci „subbotników” i był kontynuowany przez ruch przodowników pracy. W roku 1935 socjalistyczne współzawodnictwo po zwycięstwie socjalistycznych stosunków produkcji w Związku Radzieckim nabrało nowego charakteru wraz z działalnością nowatorską rębacza Aleksieja Stachanowa. Ruch racjonalizatorski w ramach socjali-

¹³ *Ibidem*, s. 6—7.

¹⁴ W. I. Lenin, *Die grosse Initiative*, [w:] *Werke*, t. 29, Berlin 1961, s. 416.

stycznego współzawodnictwa pracy stał się ruchem masowym z zadaniem doskonalenia i dalszego rozwijania nowych technik¹⁵.

Uznany za istotny i przytoczony przez Lenina zwrot został na terytorium NRD ideologicznie przygotowany, zorganizowany i kierowany przez zjednoczoną partię klasy robotniczej. Wykorzystując zdobyte pod przewodnictwem partii bolszewików w Związku Radzieckim doświadczenia w rozwijaniu masowej inicjatywy ludzi pracy zaczął się rozwijać w 1947 r. ruch aktywistów pod hasłem „Więcej produkować — sprawiedliwiej dzielić — lepiej żyć”¹⁶, jako załączek ruchu współzawodnictwa. W roku 1948 osiągnął on pierwszy stopień, dając podstawę do uchwalenia planu dwuletniego. W sposób najbardziej widoczny wystąpiło to w postaci osiągnięć rębacza w okręgu węglowym węgla kamiennego w Zwickau, Adolfa Hennecke. Dnia 13 X 1948 r. wykonał on swoją normę pracy w 380% i dokonał przez to „rewolucjonizującego osiągnięcia na rzecz wykonania planu gospodarczego”¹⁷. Nowość w ruchu aktywistów, zwanym w tym czasie ruchem Henneckego, polegała na tym, że rozwijał się on jako ruch na rzecz przełamania starych norm pracy.

Ruch aktywistów osiągnął szybko szeroki zasięg. W dniu 13 X 1949 r., kiedy to po raz pierwszy w NRD obchodzono Dzień Aktywistów, mogło już otrzymać odznaczenie 25 000 aktywistów. W połowie roku 1950 w NRD było już 121 526 aktywistów. Wraz z rozwojem ruchu aktywistów rozwijał się także bardzo szybko ruch współzawodnictwa pracy. W lipcu 1949 r. 2695 zakładów z załogą liczącą 580 000 pracowników uczestniczyło we współzawodnictwie¹⁸.

W roku 1952 Konferencja Partyjna SED uchwaliła budowę podstaw socjalizmu w NRD. Od tego czasu ruch współzawodnictwa osiągnął nowy, wyższy poziom, w formie kolektywnej pracy aktywistów, która związana jest z imieniem jej inicjatora — górnika Franza Franika. Kolektywna praca aktywistów charakteryzowała się świadomą współpracą koleżeńską. Dzięki temu współzawodnictwo pracy nabrało charakteru socjalistycznego współzawodnictwa, jak zostało to stwierdzone na II Konferencji Partyjnej SED, tzn. ukształtowane zostały wszystkie jego najistotniejsze cechy¹⁹.

Pod hasłem: „Jak pracujemy dzisiaj, tak żyjemy jutro”, z ideą, że

¹⁵ Por. *Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion*, Berlin 1973, s. 543 i n.

¹⁶ Por. S. Doernberg, *Die Geburt eines neuen Deutschland*, Berlin 1959, s. 389 i n.

¹⁷ Adolf Hennecke — Vorbild eines Aktivisten, [w:] *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, t. 2, Berlin 1950, s. 30 i n.

¹⁸ Por. Doernberg, *op. cit.*, s. 422.

¹⁹ Por. *Protokoll der II. Parteikonferenz der SED*, Berlin 1952, s. 84 i n.

tylko to może być zużyte, co wcześniej powstało w produkcji, uległ zmianie także bezpośredni cel współzawodnictwa. W centrum nowego współzawodnictwa znalazło się teraz osiągnięcie wyższej organizacji pracy, wprowadzenie nowych technik i obniżenie kosztów własnych. W ten sposób ruch nowatorski i racjonalizatorski w ramach socjalistycznego współzawodnictwa zyskał na znaczeniu.

W roku 1958, na V Zjeździe Partii SED można było stwierdzić, że „podstawy socjalizmu w NRD zostały w swej istocie osiągnięte”²⁰ i postawiono zadanie „doprowadzenia w następnym okresie socjalizmu w NRD do zwycięstwa”. Wę współzawodnictwie socjalistycznym na plan pierwszy wysunęło się nowe hasło: „Chcemy dzisiaj pracować jak socjaliści, abyśmy mogli żyć w sposób socjalistyczny w szczęściu i dobrobycie”. Hasło to oznaczało wzrost wydajności pracy, popieranie ruchu nowatorskiego, ulepszanie nowoczesnej techniki, wykorzystanie wszystkich rezerw i ukształtowanie prawdziwie socjalistycznych stosunków międzyludzkich, koleżeńskiej pomocy i współpracy wszystkich pracujących. Głównym elementem działalności kierowniczej stało się świadome i ukierunkowane poparcie dla ruchu nowatorskiego, ponieważ w ramach tego ruchu najlepiej daje się osiągnąć jedność interesów osobistych i społecznych oraz możliwe jest optymalne wykorzystanie pracy społecznej.

Po zwycięstwie socjalistycznych stosunków produkcji dokonała się dalsza jakościowa zmiana treści socjalistycznego współzawodnictwa. Od roku 1959 rozwijał się ruch „Brygad pracy socjalistycznej”, który zapoczątkowany został przez młodzieżową brygadę „Nikolai Mamai” Elektrochemicznego Kombinatoru Bitterfeld pod hasłem: „Socjalistycznie pracować, uczyć się i żyć”. W roku 1959 w gospodarce socjalistycznej w NRD walczyło o ten tytuł 59 364 brygad²¹. Po zabezpieczeniu zachodniej granicy państwa NRD 13 VIII 1961 r. ruch ten przyjął charakter masowy i skupiał w 1963 r. 59,30% wszystkich robotników produkcyjnych.

Masowy ruch współzawodnictwa o tytuł „Kolektyw pracy socjalistycznej” osiągnął po IV Zjeździe SED nowe rozmiary i objął swoim działaniem prawie wszystkich ludzi pracy w NRD. W centrum socjalistycznego współzawodnictwa i ruchu racjonalizatorskiego postawione zostało jako cel główny kształtowanie wszechstronnie rozwiniętej osobowości socjalistycznej, ponieważ tylko ona jest zdolna sprostać wszystkim wymaganiom rozwiniętego socjalizmu. Właśnie socjalistyczne współzawodnictwo i ruch racjonalizatorski kształtują w szerokim zakresie socjalistyczną osobowość, wyrażając gospodarski sposób myślenia. Na VII Zjeździe SED w 1967 r. jej sekretarz generalny Erich Honecker podkreślił: „Jednym

²⁰ Protokoll des V. Parteitages der SED, t. 1, Berlin 1959, s. 67.

²¹ Por. Protokoll des VI. Parteitages der SED, t. 4, Berlin 1963, s. 113.

z najsłabszych celów i jednym z największych osiągnięć społeczeństwa socjalistycznego jest wszechstronnie rozwinięta osobowość [...] Socjalistyczna osobowość rozwija się w kolektywach pracy, w dążeniu do osiągania wyższych wyników we współzawodnictwie, w nauce, w sporcie, w poznawaniu i przyswajaniu sobie skarbów kultury, w uczestnictwie w kierowaniu i planowaniu we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego i społecznego”²².

Wszystkie późniejsze cele socjalistycznego współzawodnictwa aż do dnia dzisiejszego nie zaniechały celów sformułowanych przez brygadę młodzieżową „Nikolai Mamai”, lecz skonkretyzowały i rozwinęły je.

Szczególnie godny uwagi jest tutaj fakt, że związki zawodowe rozumiały od VIII Zjazdu Partii coraz lepiej, że nie tylko należy wciągać większość ludzi pracy do współzawodnictwa socjalistycznego, ale podnosić to współzawodnictwo na coraz większy poziom stawiając za cel:

- 1) oddziaływanie na rzecz rozwoju osobowości;
- 2) osiągnięcie maksymalnego wzrostu wydajności pracy i wysokiego wzrostu korzyści dla socjalizmu;
- 3) podniesienie dobrobytu narodu.

Od IX Zjazdu SED w roku 1976 treść socjalistycznego współzawodnictwa przepojona jest coraz bardziej wymogami socjalistycznej intensyfikacji w celu realizacji głównych zadań ekonomicznych i społecznych.

3. KILKA UWAG NA TEMAT FUNKCJONOWANIA SOCJALISTYCZNEGO WSPÓŁZAWODNICTWA I ZASAD PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI RACJONALIZATORSKIEJ

Ruch socjalistycznego współzawodnictwa jest nierozłącznie związany z nazwiskiem W. I. Lenina, który odkrył istotę socjalistycznego współzawodnictwa oraz wykazał jego podstawowe różnice w porównaniu z kapitalistyczną konkurencją. Określił też historyczne miejsce socjalistycznego współzawodnictwa oraz wyjaśnił jego znaczenie dla budowy socjalizmu i komunizmu. Lenin sformułował również zasady organizacji współzawodnictwa, jego kierowania i perspektyw rozwojowych²³. Zasady te zachowują nadal swą aktualność także dla organizowania i kierowania socjalistycznym współzawodnictwem w NRD. Naturalnie były one i są pod kierownictwem SED dalej rozwijane na wszystkich etapach budowy socjalizmu i stopniowego przechodzenia do komunizmu, tzn. stosowane w odniesieniu do konkretnej sytuacji historycznej. Zarówno SED jak i związ-

²² *Sprawozdanie KC na VIII Zjazd Partii*, Berlin 1971, s. 70.

²³ *Lenin, Wie soll...*, s. 402 i n.

ki zawodowe, patronujące współzawodnictwu, przykładają największą wagę do konkretnej analizy faktycznego stanu rozwoju współzawodnictwa. Jednocześnie ich uwaga była i jest skierowana na to, aby konsekwentnie dalej kształtować demokratyczne podstawy socjalistycznego współzawodnictwa i usuwać przejawy biurokratyzmu i formalizmu w organizacji współzawodnictwa i kierowaniu nim.

Badania socjologiczne w NRD potwierdzają, że pracownicy uważają socjalistyczne współzawodnictwo za najbardziej skuteczną formę spośród wszystkich istniejących w zakładach pracy możliwości udziału w kierowaniu i planowaniu²⁴. Stanowi to współczesne potwierdzenie tezy Lenina, że „zadanie zorganizowania współzawodnictwa [...] wymaga urzeczywistnienia centralizmu demokratycznego”²⁵. Lenin zwracał się jednak także przeciw ciasnocie umysłowej i biurokratyzmowi w organizacji współzawodnictwa. I tak pisał już pod koniec 1917 r.: „Trzeba walczyć z wszelkimi szablonami i próbami ustanowienia z góry schematów [...] Z demokratycznym i socjalistycznym centralizmem ani szabloność, ani ustanawianie schematów z góry nie mają nic wspólnego. Jedność w sprawach podstawowych, zasadniczych, istotnych nie zostaje naruszona, lecz zostaje zapewniona przez różnorodność szczegółów, właściwości lokalnych, sposobów ujęcia sprawy, metod urzeczywistnienia kontroli”²⁶. Leninowskie zasady kierowania współzawodnictwem to:

1. Zasada jawności prowadzenia współzawodnictwa.
2. Zasada porównywalności wyników współzawodnictwa.
3. Zasada powtarzalności osiągnięć.

Należy zatem pod adresem kierownictwa współzawodnictwa stawiać wymagania dotyczące wymierności wyników współzawodnictwa i w tym leży bez wątpienia jeden z najważniejszych, a zarazem najtrudniejszych problemów dobrej organizacji współzawodnictwa. Od porównywalności i wymierności osiągnięć uczestników współzawodnictwa zależy w decydującej mierze właściwe zastosowanie materialnych i ideowych bodźców, a co za tym idzie, mobilizujące działanie samego współzawodnictwa. Decydującym motywem aktywnego udziału we współzawodnictwie zawsze było i jest społeczne uznanie. Dlatego też kierownictwo musi zapewnić, aby współzawodnictwo odpowiadało naturalnemu dążeniu ludzi do uznania, sprawdzenia się i sprawiedliwej oceny. Uczestnicy współzawodnictwa powinni zawsze być w stanie, zarówno jako jednostka, jak i cała grupa:

²⁴ Zob. O. Voigt, *Sozialistischer Wettbewerb und Persönlichkeitsentwicklung*, „Wissenschaftliche Zeitschrift Universität Halle” 1976, z. 5, s. 29–31.

²⁵ W. I. Lenin, *Entwurf des Artikels „Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht”*, [w:] *Werke*, t. 27, Berlin 1960, s. 197.

²⁶ Lenin, *Wie soll...*, s. 412, 417.

- 1) porównać cel i stan faktyczny swoich i cudzych osiągnięć,
- 2) widzieć związek między indywidualnymi i kolektywnymi osiągnięciami a społecznym uznaniem.

Przeszłość i teraźniejszość socjalistycznego współzawodnictwa w NRD udowadniają, że przy jego właściwej organizacji służy ono — jak żaden inny instrument kierowania — wyzwaniu inicjatyw i aktywności. Tylko w takim stopniu, w jakim współzawodnictwo jest przeprowadzane jawnie może być wykorzystywane jako instrument kierowania, planowania oraz kontroli wyników, tylko pod tym warunkiem jest możliwe dążenie do pokonywania występujących trudności.

W socjalistycznym współzawodnictwie, w którym wysokie osiągnięcia kolektywów wymagają zawsze wybitnych osiągnięć indywidualnych, stymulowane jest kolektywne myślenie i działanie. Dzięki temu współzawodnictwo spełnia ważną funkcję wychowawczą oraz przyczynia się do znajdowania w pracy moralnego zadowolenia. We współzawodnictwie kształtuje się „socjalistyczny stosunek do pracy, kolektywność, koleżeńska współpraca oraz wzajemna pomoc”²⁷.

Do rozwoju socjalistycznego współzawodnictwa włączony był i jest ruch racjonalizatorski w tym sensie, że działalność racjonalizatorska nie posiada innych celów niż współzawodnictwo. Zgodność ta zagwarantowana jest przez to, że z jednej strony współzawodnictwo stanowi ważne źródło stale rozszerzającego się ruchu racjonalizatorskiego, a socjalistyczna praca zespołowa stała się główną formą działalności racjonalizatorskiej, z drugiej strony natomiast od racjonalizatorów wychodzą ważne impulsy, które ożywiają współzawodnictwo i podnoszą je na wyższy poziom.

Bezpośrednie połączenie współzawodnictwa z wprowadzeniem najnowszych osiągnięć nauki i techniki do socjalistycznej praktyki stanowi charakterystyczną cechę obecnego etapu rozwoju współzawodnictwa, zaś ruch racjonalizatorski rozwijał się w ramach socjalistycznego współzawodnictwa jako specyficzna forma połączenia nauki, techniki i produkcji.

Historia ruchu racjonalizatorskiego i jego aktualny stan pokazują wyraźnie, że jest on czymś więcej, niż tylko potencjałem ekonomicznym i naukowo-technicznym. Z pomocą ruchu racjonalizatorskiego były i są osiąganymi cele ekonomiczne, socjalne oraz cele związane z polityką kształcenia²⁸. Ruch racjonalizatorski, jako wyraz twórczej pracy jednostek i grup, polega na tworzeniu nowych oraz doskonaleniu istniejących wartości materialnych i duchowych. Ogólny rozwój racjonalizatorstwa sta-

²⁷ Entschließung des 9. FDGB-Kongresses.

²⁸ J. Hemmerling, *Das Gesetz nennt sie: Neuerer*, „Recht unserer Zeit” 1977, nr 7, s. 16 i n.

nowi rozszerzenie społecznej bazy twórczej pracy naukowej. Doświadczenia uczą, że dzięki ścisłemu powiązaniu planowania działalności racjonalizatorskiej z planami zakładu zadania racjonalizatorskie mogą być łatwiej i szybciej rozwiązywane. Efektywność twórczej inicjatywy ludzi pracy zależy w dużym stopniu od poziomu planowania zadań racjonalizatorskich, od ich właściwego treściowego i czasowego uwzględnienia w planach zakładowych oraz od ich bilansu materiałowego i finansowego. Korzystne warunki dla urzeczywistnienia podstawowych zadań ruchu racjonalizatorskiego występują z racji włączenia ich do ogólnego postępu naukowo-technicznego. Racjonalizatorstwo ze względu na swoją efektywność społeczną jest — jak żadna inna forma działalności twórczej — stworzone do wykrywania istniejących rezerw. W jednakowym stopniu służy to ekonomicznym interesom społeczeństwa i przyspieszeniu postępu naukowo-technicznego, co rozwojowi osobowości i rozwojowi klasy robotniczej.

Ważne jest „pojmowanie i rozwijanie ruchu racjonalizatorskiego jako ruchu masowego, w którym robotnicy w ścisłej współpracy z inteligencją naukową sprawowaliby swoją władzę polityczną w procesie twórczej konfrontacji z warunkami produkcji”²⁹. Jedność planu i inicjatywy mas nie pojawia się jednak automatycznie. Jest ona wynikiem świadomego utożsamiania się ludzi pracy z mającą na celu dobro całego społeczeństwa polityką partii klasy robotniczej i polityką socjalistycznego państwa. Socjalistyczne planowanie nie wynika w związku z tym jedynie z obiektywnie istniejącej zgodności interesów jednostki z interesami społeczeństwa, lecz przyczynia się także na swój sposób do tego, aby wszyscy mogli sobie tę zgodność uświadomić.

Każda inicjatywa we współzawodnictwie socjalistycznym, osiągnięcie wynikające ze współzawodnictwa czy przemysłana i przynosząca korzyści działalność racjonalizatorska służy celowi, jakim jest „wskazanie pracownikom rzeczywistego pola działania, na którym mogą się wyróżnić, rozwinąć swoje uzdolnienia, wykazać talenty tkwiące w narodzie, które kapitalizm deptał, tłumiał, dławiał”³⁰.

4. SOCJALISTYCZNE WSPÓŁZAWODNICTWO I RUCH RACJONALIZATORSKI WYRAZEM MASOWEJ INICJATYWY

Socjalistyczne współzawodnictwo i zintegrowany z nim ruch racjonalizatorski jako masowy ruch społeczny zanotowały po zwycięstwie so-

²⁹ Por. J. Hemmerling, *Kollektive Neuerertätigkeit in höherer Qualität*, „Der Neuerer” 1977, nr 3, s. 83.

³⁰ Lenin, *Wie soll...*, s. 402.

cialistycznych stosunków produkcji w NRD, a przede wszystkim po roku 1968 (po VII Zjeździe SED), szybki rozwój ilościowy i jakościowy. Przebieg walki o tytuł „Kolektywu pracy socjalistycznej” w gospodarce NRD od roku 1968 przedstawia tab. 1³¹.

Tabela 1

Rozwój kolektywów pracy socjalistycznej oraz zespołów produkcyjnych i badawczych

Rok	Kolektywy produkcyjne		Zespoły robocze i badawcze ^a	
	liczba kolektywów	liczba członków	liczba zespołów	liczba członków
1968	83 903	1 512 404	29 429	196 005
1969	120 493	2 147 032	30 366	205 729
1970	129 608	2 501 997	32 927	241 084
1971	146 923	2 880 190	38 667	290 933
1972	154 120	3 010 931	39 954	303 170
1973	200 537	3 412 291	47 088	364 344
1974	201 477	3 738 239	43 499	349 477
1975	228 129	4 038 669	43 836	358 491
1976	243 560	4 296 556	45 934	366 270

^a Zespoły robocze i badawcze są zespołami pracowników, którzy w ramach socjalistycznej pracy zespołowej rozwiązują określone merytorycznie i czasowo zadania w dziedzinie naukowo-technicznej, organizacyjnej lub ekonomicznej.

Według posiadanych danych liczba ta wzrosła w roku 1977 w odniesieniu do „kolektywów pracy socjalistycznej” do ok. 260 000 z 5 000 000 członków, natomiast liczba zespołów roboczych i badawczych do 47 500 z 377 000 członków³². Na podstawie tabeli widać wyraźnie, że do ruchu została sukcesywnie włączona większość pracujących.

Jeżeli przyjrzeć się tylko rozwojowi współzawodnictwa w przemyśle i w budownictwie³³, można zauważyć, że ruch ten obejmował w poszczególnych latach więcej niż połowę wszystkich biorących udział we współzawodnictwie kolektywów i członków (tab. 2).

Jeszcze bardziej dynamiczny rozwój dokonał się w ostatnich 12 latach w ruchu racjonalizatorskim³⁴, jak ilustruje to tab. 3.

Tabela pokazuje, że szczególnie w ostatnich latach daje się zauważyć, obok racjonalizatorów spośród pracowników produkcji wzrost liczby

³¹ Statistische Jahrbücher der DDR von 1963 bis 1977.

³² Bilanz der Initiative zum Roten Oktober, „Neues Deutschland” 2 XII 1977, s. 3.

³³ Statistische Jahrbücher der DDR.

³⁴ Ibidem.

Tabela 2

Rozwój „kolektywów pracy socjalistycznej” oraz zespołów roboczych i badawczych w przemyśle i budownictwie

Rok	Kolektywy produkcyjne walczące o tytuł		Zespoły robocze i badawcze	
	liczba kolektywów	liczba członków	liczba zespołów	liczba członków
1968	49 206	1 025 336	23 822	165 006
1969	63 401	1 302 860	22 163	152 519
1970	70 534	1 568 138	23 344	175 942
1971	77 931	1 749 526	26 555	205 312
1972	83 543	1 839 878	28 233	221 077
1973	110 253	2 102 390	34 467	272 386
1974	111 706	2 309 528	31 306	257 529
1975	126 326	2 549 322	31 147	261 195
1976	135 353	2 654 282	33 648	273 221

Tabela 3

Udział pracowników w ruchu racjonalizatorskim

Rok	Liczba racjonalizatorów (w tys.)				Odsetek racjonalizatorów wśród ogółu zatrudnionych			
	ogółem	w tym			ogółem	w tym		
		pracownicy produkcji	kobiety	młodzież		pracownicy produkcji	kobiety	młodzież
1965	566	—	90	82	13,4	—	5,2	10,8
1970	661	—	140	111	15,5	—	7,7	17,0
1971	820	—	193	147	19,6	—	10,3	21,7
1972	1 123	686	290	215	23,3	24,2	14,2	27,3
1973	1 269	751	354	265	26,4	27,3	16,9	31,3
1974	1 358	828	399	293	27,9	29,6	18,6	33,3
1975	1 473	964	458	329	29,4	31,4	20,5	35,7
1976	1 586	1 015	507	361	30,9	33,6	22,0	38,1

racjonalizatorów kobiet i młodzieży. Szczególnie cieszy tutaj niewątpliwy rozwój ruchu racjonalizatorskiego wśród młodzieży. Dodatkowym wyrazem dojrzałości młodzieży jest jej udział w ruchu „Targów mistrzów jutra” (targi te są przeglądem wiedzy i dokonań w zakresie pracy i badań młodzieży NRD). W ciągu ośmiu lat, od roku 1969 do 1976 poczwórnice wzrosła ilość eksponatów wystawianych przez młodzież oraz ponad 4,5 raza ilość uczestników, jak pokazuje to tab. 4³⁵.

³⁵ Statistisches Jahrbuch der DDR 1977, s. 104.

Tabela 4

„Targi mistrzów jutra” (w tys.)

Rok	Targi, wystawy	Ekspozyty	Uczestnicy
1969	8,9	139,6	496,0
1970	9,8	128,3	615,6
1971	11,2	195,0	840,0
1972	11,2	281,8	1 023,5
1973 ^a	21,2	369,6	1 696,6
1974	18,4	395,2	1 929,0
1975	23,2	524,9	2 086,0
1976	27,7	582,9	2 244,0

^a Od 1973 r. objęte zostały także okresy przedtargowe (wystawowe).

Tabele 3 i 4 pokazują bardzo wyraźnie rozwój ruchu racjonalizatorskiego. Ten proces rozwojowy odzwierciedlają także korzyści osiągnięte z przedłożonych projektów racjonalizatorskich, które służą rozszerzaniu materialnych możliwości socjalistycznego społeczeństwa i kształtowaniu socjalistycznego sposobu życia. W ostatnich 12 latach korzyści te wzrosły, jako to ilustruje tab. 5, prawie czterokrotnie³⁶. Według szacunkowych danych w roku 1977 działało w gospodarce socjalistycznej 1,7 mln racjonalizatorów³⁷. Korzyści z ich projektów przekazanych do praktycznej realizacji skalkulowane w skali rocznej wynoszą 4,1 mld marek.

Tabela 5

• Złożone projekty racjonalizatorskie, projekty wzięte do realizacji i uzyskane korzyści

Rok	Projekty przedłożone (w tys.)	Z ukończonych projektów		Korzyści z zastosowanych projektów ^a (w mln marek)
		wzięto do realizacji (w tys.)	udział w ogólnej ilości projektów (w %)	
1965	566	409	73,0	1 242,1
1970	661	307	75,2	2 456,1
1971	820	359	76,5	2 920,0
1972	1 123	446	76,9	3 176,7
1973	1 269	484	77,4	3 491,9
1974	1 358	519	77,3	3 531,1
1975	1 473	546	76,7	3 533,5
1976	1 580	573	77,3	3 712,9

^a Korzyści z projektów racjonalizatorskich łącznie z późniejszym wykorzystaniem na rok.³⁶ Statistische Jahrbücher der DDR 1972 i 1976.³⁷ Neuererqualität, „Neues Deutschland” 17 II 1978, s. 3.

Socjalistyczne współzawodnictwo pracy w NRD obejmuje dzisiaj prawie wszystkich pracujących. Głównym czynnikiem polityczno-społecznym rozwoju tego współzawodnictwa jest umacniająca się polityczno-moralna i społeczna jedność narodu. Dążenia i możliwości ludzi pracy w socjalizmie do wnoszenia osobistego wkładu we wspólne dzieło są silnym bodźcem do pracy. Tam, gdzie człowiek pracujący wie, że jego słowo się liczy, że jest szanowany, że jego zdanie faktycznie uwzględniane jest przy opracowywaniu planów gospodarczych i społecznych, tam czuje się on rzeczywistym twórcą produkcji i swego własnego losu. Z punktu widzenia programu rozwiniętego socjalizmu widać szczególnie wyraźnie, że socjalistyczne współzawodnictwo i związany z nim ruch racjonalizatorski przeszły poważną ewolucję. Jak całe nasze społeczeństwo przechodziły one okres kształtowania, umacniania, aż wreszcie osiągnęły stadium dojrzałości. Rozwój ich był zawsze uwarunkowany wieloma czynnikami. Najbardziej bezpośrednio były one związane z kierowanymi przez partię robotniczą etapami rewolucji socjalistycznej, przemianami całego systemu stosunków produkcji i przejściem do wyższych form kooperacji pracy. Na plan pierwszy wysuwały się przy tym zawsze naczelne cele, którymi było osiągnięcie wysokich wyników gospodarczych i ukształtowanie nowego, socjalistycznego człowieka.

Otto Voigt

WORK COMPETITION AND RATIONALIZATION MOVEMENT IN THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC

In the introductory part of the article the author deals with theoretical and ideological premises of work competition and rationalization movement in socialist enterprises. The discussed forms of workers' active involvement represent: 1) a reflection of socialist attitude to work, 2) indicator of maturity of socialist work relations, 3) the most essential form of socialist democracy in the work establishment, 4) factor of shaping socialist personality. The discussion proceeds next to the most important stages in development of work competition and rationalization movement in the GDR.

They are discussed against the background of traditions of socialist work competition and inventiveness in the first socialist country — the Soviet Union in the context of Lenin's concepts relating to the subject in question. In its final part, the article contains detailed statistical data depicting development of these forms of workers' activity in the GDR over the period of 1968—1976.